

Buddhismus

světovým názorem
morálkou a náboženstvím

Dr. Leopold Procházka

dukkha anatta aničča dukkha anatta aničča

dukkha anatta aničča

dukkha anatta aničča dukkha anatta aničča

dukkha anatta aničča

dukkha anatta aničča dukkha anatta aničča

dukkha anatta aničča

dukkha anatta aničča dukkha anatta aničča

dukkha anatta aničča

Budha a jeho učení 1926; Buddhismus světovým názorem, morálkou a náboženstvím 1928; O buddhistické meditaci 1930; Buddha a Kristus 1933; Besedování s Bohem 1934; Kniha o skutečnosti podle Buddhova probuzeneckého učení 1939; Síla a působení Buddhova učení na lidské tvory duševně spřízněné 1934 a přednášky 1928, 1929

Buddhismus světovým názorem, morálkou a náboženstvím

Dr. Leopold Procházka

Nakladatelství   Antonín Šlechta, Úpice

Typografie   Antonín Šlechta

Obálka   Antonín Šlechta

ISBN 978-80-88083-03-0 (epub)

ISBN 978-80-88083-04-7 (mobi)

ISBN 978-80-88083-05-4 (pdf)

Budha a jeho učení 1926

Buddhismus světovým názorem, morálkou a náboženstvím 1928

O buddhistické meditaci 1930

Budha a Kristus 1933

Besedování s Bohem 1934

Kniha o skutečnosti podle Buddhova probuzeneckého učení 1934

Síla a působení Buddhova učení na lidské tvory duševně spřízněné
1934

Přednáška O vědomém jevu osobnostním 1928

Přednáška nábožensko-buddhistická v Plni a Brně 1929

Předmluva

*Nikdy nelze nenávisť ukonejšiti nenávisť,
jenom smířlivostí, dobrotou a láskou lze ji
překonat! Tak zní zákon!*

Kniha tato vznikla s dodatečně se dostavivšího přesvědčení, že dílo „Buddha a jeho učení“ vyžaduje v leccčems doplnění a prohloubení, aby v české řeči byl buddhistický spis, který obsahuje a osvětluje zevrubně nejdůležitější a základní myšlenky a umožňuje českému člověku pochopení učení Buddhova. Kniha tato jest tudíž integrující součástí díla „Buddha a jeho učení“.

Tak jako jmenované dílo jest ponejvíce překladem z cizí literatury, tak i kniha tato jest sestavením všech výborných statí, úvah a článků, vybraných z cizích pramenů, jak ke konci krátce jest uvedeno. Jako nedokonalý člověk a myslitel vyhýbal jsem se úzkostlivě uplatňování vlastních názorů a náhledů, ponechávaje slovo povolanejším a zkušenějším vědcům a omezil jsem se při sestavení této knihy na úlohu zedníka, který jiným vyrobený stavební kámen podle cizího plánu na sebe klade.

Jestliže si nemohu vytýkati při sepsání této knihy ani ješitnost, ani ctižádostivost, nepodléhám ani poutu skromnosti, která jest jenom formou ješitnosti a ctižádosti, krátce podávám čtenáři myšlenky mnou v prožití za dobré uznané k přemýšlení a naprostým vyřazením vlastní osobnosti, a kladu své jméno v čelo této knihy pouze proto, abych na dotazy mohl odpověděti.

Kniha v nynější době vydaná vyžaduje důkazu oprávnění svého vydání, a je-li knihou buddhistickou, potřebuje důkazu toho dvojnásobně. Kdyby byl buddhismus tím, zač ho neinformovaní lidé obvykle mají, totiž exotickou kuriozitou na náboženském, či snad kulturně-historickém poli, byla by jeho propagace touto knihou ztěžka zodpověditelnou. Buddhismus jest však učení, druhem duchovního kvasidla, která pouze na to čeká, aby ho bylo použito k problému nynější doby, kdy s mizící důvěrou v staré kulturní hodnoty vzniká stále živější a naléhavější potřeba nových hodnot. Kdo počítá se skutečností a danými poměry, nebude materiální úpadek v jeho významu podceňovati: zlá nebezpečí však hrozí teprve pak, když nadchází rozvrat kulturní. Jest zajisté důležitější otázka: „odkud vzítí náhradu za zničené kulturní hodnoty?“ nežli otázka: „jak uhradíme svoje miliardové dluhy?“

Troufám si zde prohlásiti buddhismus eminentním kulturním fakto-

rem budoucnosti a jest kniha tato mimo jiné pokusem ukázati buddhismus v jeho fermentativní, ujasňující působivosti, kterou může vykonávati v kádi rozšlapaných lidských nadějí a udupaných ideálů, poskytne-li se mu k tomu příležitosti. A v tom ohledu vidím také existenční oprávnění pro tuto knihu.

Vývoj moderní doby se svým jednostranným civilizačním směrem jest shodný s odskutečněním vnitřního života člověka. Moderní člověk žije opravdu většinou pouze svým fyzickým potřebám, vnitřně odskutečněným pojmovým životem. I myšlení jest pokrmem a vyžaduje skutečnou potravu, nemá-li zakrněti. Má-li do světa přijíti více uklidnění, uspokojení, musí býti zvýšen obsah skutečnosti vnitřního života. Pro příští světový mír není zapotřebí nových forem, nýbrž nových myšlenek, nové duchovní orientace; není zapotřebí internacionálních smluv, nýbrž smyslu skutečnosti; vše ostatní má pouze problematickou hodnotu. Vidím spásný prostředek naší kulturní bídy v učení skutečnosti, která vede lidstvo z extrémů idealismu a materialismu k skutečnosti a jejímu střízlivému oceňování; v tom leží také podmínka skutečného světového míru. Bída dnešní doby spočívá v tom, že žijeme v klamných představách a pojmech místo ve skutečnosti; nazýváme tyto představy a pojmy „ideály“, ale že ony skutečně neexistují, vidíme z toho, že nepůsobí, že nás nemohou ochrániti před stále silněji se projevujícím materialismem. Živoucí skutečnost rozpoltěna jest v idealismus a materialismus, z nichž utváří se život reflektoricky v druhu jakési umělé synthese; bezprostřednost života jest ztracena. Žijeme oklikou přes myšlení, které se ztrácí jako světový názor, morálka a náboženství v nekonečné, nedohledné řadě. Nynější světové nazírání, morálka a náboženství jsou polovičaté, nedostává se jim společného kořene; jsou květinami, sbíranými na různých myšlenkových polích a spojenými v kytici, a musí vždy býti novými nahražovány, jakmile zvadly. Buddhismus jest však učení, v němž světový názor, morálka a náboženství z jednoho zárodku vyrůstají, učení, které člověka nutí řídití svůj názor o světě, své mravní chování a náboženské naděje podle toho, co jím jako skutečnost bylo odkryto a poznáno. Neboť, co pomůže i velkolepý světový názor, nejvznešenější morálka a náboženství, jestliže naše poznání nás nenutí, abychom podle toho také jednali. A tak se mnohdy stává, že mluvíme jako andělé a jednáme jako vlci.

Podle buddhismu síla jest něčím sebe samu podmiňujícím; nejsou-li podmínky mého života v prasíle, nýbrž ve mně, musí ležeti i podmínky mé morálky ve mně samém. Se stanoviska čisté přírodní vědy, která chce člověka odvoditi z pouhé zpětné působnosti rodičů, nebo prabuňky,

vyplývá morální nezodpovědnost; se stanoviska víry, která vede člověka k zpětné působnosti, k výronu božské síly, vyplývá zodpovědnost boha; v buddhismu, který člověka sama sebe podmiňujícím a utvářejícím, vyplývá vlastní zodpovědnost individua. Místo morálního nihilismu, nebo strachu před bohem, strach před sebou samým. Buddhistické učení o síle v této morální formě spočívá v učení kamma, t. j. v učení o individuálním působení, konání.

Podle buddhistického učení o síle jest individuum něčím, co samo sebe podmiňuje; jako takové, podle své podstaty jako síla, nemůže pocházeti od rodičů (podle přírodní vědy), ani od boha (podle náboženské víry), nýbrž musí pocházeti samo ze sebe. Tím jest dána čistě individuální zplozovací linie, která se zde jeví v učení o znovuzrozdávání, jest rozšířením učení o kamma a nalézá své ukončení v učení o nibbanam. Síla nemůže vedle sebe trvati (jako bůh v člověku, jako rodiče v dětech), ona jest jako její prototyp: myšlenka, čistým řetězcem následnosti. Pouze ve formě zpětných působení ukazuje se síla jako trvání vedle sebe. Je-li živoucí tvor tudíž zde, musí jeho existence býti řetězcem opakujícího se vlastního bytí, existenciální periodicitou, musel pro své zrození zemřít, právě tak jako pohyb v teple zmirá. Právě tak jako pohyb teplem musí býti vykoupen (jako čisté za sebou následování), právě tak musí tento život býti vykoupen zhynutím života předešlého. Nepocházím z rodičů, ani od boha, jest to vlastní smrt, z které můj život pochází. Rodičové dodávají pouze v pohlavním aktu látku k obalu, životní materiál vybavený všemi nutnými biologickými možnostmi, na němž podle zákona specifických affinit síla „Já“ rozpadlé existence znovu se uchytlí a zde se znovu rozvine, vyvine a rozkvetne. Pochopíme-li celý tento myšlenkový postup, nachází individuum těžiště světového názoru v sobě samém tím, že se chápe jako samostatné centrum síly; morálně nalezne individuum těžiště a sobě samém tím, že chápe, jak zodpovědno jest samo sobě; a náboženské těžiště nachází v sobě samém tím, že vztahuje tento život na bezpočátečný řetěz předchozích a nekonečný řetěz následujících forem bytí, že chápe samo sebe ve své nynější formě ne jako část světa (fysické nebo metafysické síly), nýbrž jako část sebe sama.

Buddhistické učení o znovuzrozdávání jest nejdůležitějším faktorem budoucí kultury; ono učí jednak, že všichni tvorové se všemi svými životními možnostmi z jedné mísy jedí, pročez každý jednotlivec na morálním stavu celku jest interesován; jednak učí dále, že každý jedinec putuje svou životní cestou v samotě opravdu otfásající a na svět může působiti jenom tím, že sám na sebe působí, svět může jenom tehdy lepším učiniti, činí-li sebe sama lepším. *Vlastní zodpovědnost a spoluzodpovědnost*

jsou humánní výzbrojí buddhisty; prvá nutí ho pracovat na sobě samém, druhá nutí ho ukazovat to, co sám poznal a v poznání získal.

Jest všeobecným zvykem spojovat s jménem buddhismus zemi Indii, plnou zázraků a mystiky. Takové literatury jest značné množství; jsou to po většině díla, kde nadšení nebo odpor proti buddhistickému učení nahrazují znalosti o něm. Buddhismus jest však, co do porozumění, méně ohrožen svými nepřáteli a protivníky, jako svými nadšenými blouzníky, kteří ho směšují s indickým panteismem. Avšak ani proti těmto lidem nemá zde býti pozvednuto slova, neboť polemika jest buddhismu vzdálena; on pouze ukazuje. Jestliže proti tomuto mystickému buddhismu zde mluvíme, neděje se tak, aby víra jiných byla napadena, neboť pro buddhismus platí v první řadě zásada, že má se každý ponechat v blaženosti podle svého vlastního způsobu; bráníme se zde pouze proti zneužití jména buddhismu pro podobné systémy.

Naši úlohou jest ukázat, co vpravdě buddhismus jest a vyslovujeme již zde obavu, že naše vývody způsobí u mnohých čtenářů vystřízlivění, ba zklamání v jejich naději. Neboť během našich vývodů se ukáže, že buddhismus není ani něčím exotickým, ani mystickým, nýbrž naopak jasným a střízlivým životním učením, jehož velikost neleží v jeho idealismu, nýbrž v obsahu skutečnosti.

Naše vývody způsobí většinou nejen vystřízlivění, ony vzbudí snad u mnohých přímo odpor. Neboť spočívá v podstatě buddhismu jako učení skutečnosti, že bez polemických úmyslů, když sám sebe ukazuje, otřásá tím, co jest člověk zvyklý nazývat svými nejsvětějšími statky a věčnými hodnotami.

ovšem že každý, kdo s lidstvem a proto i sám se sebou dobře smýšlí, se musí otázati, zda prokazuje se lidstvu služba, jestliže těmito statky jest otřásáno. Že se tak dojistá nestane frivolním způsobem, ve formě posměchu nebo opovržení, jest samozřejmo; stane se tak zajisté pouze v úloze učitele a pomocníka. Jest ovšem otázkou, zda jest i pak správně tak činiti, zda ideály, ať se týkají tohoto neb onoho světa, života nebo boha, nejsou snad větším dobrodiním, nežli čisté, ale právě pro svou čistotu zdánlivě nechutné, ba odporné učení skutečnosti? Vždyť konečně jest hlavní, abychom byli lidmi dobrými a jsme-li jimi idealismem, nebo smyslem pro skutečnost, vírou nebo poznáním, jest, co do důležitosti, zajisté teprve druhořadého významu. S tohoto stanoviska jest podřadnou okolností, zda celý svět stane se jednou buddhistickým nebo křesťanským. Hlavním účelem jest, aby ve světě pravdivost, dobrota a snášenlivost panovaly. Ale zde platí rčení: Podle jejich plodů je poznátele! Plody, které uzrály lidstvu během vlastního vývoje, jsou prabídné.

Žádným, jakkoli uměle nadmutým vyličováním velikosti naší doby, se nedá myslící hlava klamati, že doba ta jest plná prolhanosti, nelidskosti a nesnášenlivosti. Nemohou proto ani zárodky, z nichž vše to uzrálo, býti dobré, musí býti něco shnilého ve státě lidském.

Kdo špatně myslí, nezaslouží ani tak trestu, jako poučení. Špatné myšlení jest následkem nesprávného životního učení, správné myšlení může přijíti pouze ze správného názoru. A s tohoto stanoviska odvozuje buddhismus oprávnění starými ideálními hodnotami lidstva otrásati i za tu cenu, že snad pro obyčejnou mysl přináší něco, co působí odpudivě, cize a nepřijemně.

Velikost buddhismu není v tom, že zbavuje člověka víry a činí jej atheistou, nýbrž že jej pozvedne nad nutnost víry. *Buddhismus jest učení, které s vyloučením všech na víře vybudovaných, transcendentálních hodnot, s upuštěním od pojmu boha, s odmítnutím učení o duši, sytí metafysickou potřebu člověka ze skutečnosti, aniž při tom upadá v materialismus vědy.* Buddhismus odnímá světu obsah nadsmyslný, pokud nadsmyslností rozumí se transcendentalismus a předměty víry. Avšak místo, aby při tom morálním celkem bylo otrásáno a na něm uvolňováno, jak moderní věda činí, čímž uvrhává lidstvo do mravního indiferentismu, ukazuje buddhismus lidstvu svět jako spoj neúprosné morálky. A třeba zde k výstraze říci: Kdo se vůbec buddhismem zabývá, nechť pronikne až do té hloubky, ve které mu ze stěpů roztržitých pozemských hodnot vytryskne pramen nové lidské kultury. Polovičatost v buddhismu není polovicí; buddhismu napolovic rozuměti, značí, mu nerozuměti vůbec. Buddhismus jest mnohdy odporný v prvém zapůsobení, neboť on bezohledně hází přes palubu vše, co milujeme, představy, bez nichž míníme, že nelze existovati, naděje, na kterých visíme a lpíme. Nesmíme se však hned rozhořčeně odvrátiti; čím hlouběji pronikneme, tím více uhlazují se vzbouřené vlny bičovaného myšlení. Co zdálo se býti hrubou revolucí, stane se ušlechtilou evolucioní, a ve své pevnosti, v egoismu otřesený duch touží novému obšťastňujícímu názoru vstříc: pronikl jsem v skutečnost; není pro mne více potřeby z ní vystoupiti k ukojení duchovních potřeb! A k tomuto názoru člověk vždy pevněji a jistěji přimyká, jako vyrušená magnetka k svému pólu.

Avšak buddhismus není pouze v prvém dojmu odporný, on jest také velmi náročný. Budiž hned zde řečeno, že buddhismus podle své vlastní podstaty jest myšlenkové prožití, které jest získáno vnitřním zřením a patřením, vlastní intuicí a nemůže jako takové býti nikde jinde ve vesmíru získáno. Jádrem buddhismu jest naprosté přeorientování myšlení, které třeba provést na vlastním „Já“. Myšlení jest prvé, co státi se musí

buddhistickým, chceme-li o buddhismu mluvit. Poučky buddhismu jsou pouhým výsledkem takového přeorientování; ony zůstávají dogmaty jako poučky náboženských systémů, jestliže taková přeorientace nebyla provedena. Také pokroku ve světě nelze dosáhnouti zákony, nařízeními, násilím, nýbrž poučením a k němu se pojícím pochopením. Pochopení sama sebe vyžaduje, aby přeloženo bylo těžiště ze světa do vlastního „Já“. Tak působí buddhismus a jest proto kulturním faktorem pro všechny časy. Kultura spočívá v obrácení se člověka do svého vlastního nitra; nestane-li se tak, pak nejedná se o kulturu, nýbrž o civilizaci.

Jest nemálo důležité ujasnit si rozdíl mezi kulturou a civilizací; v obou pojmech zrcadlí se dva životní směry, by dokonce dvoje různá založení lidská, která byla odedávna spolu v boji a sporu. Poměr jich však v nynější době stal se obzvláště napjatým.

Oba pojmy kultury a civilizace bývají řazeny pod význam: „vzdělání“. Jsou však dva podstatné rozdílné druhy vzdělání, právě tak, jako jsou dva podstatně rozdílné druhy pohybu: jednak hrubý pohyb, spojený se změnou místa, jednak pohyb kmitavý, beze změny místa, jaký představují na př. teplo nebo světlo. Hrubému pohybu, spočívajícímu na změně místa, odpovídá ono vzdělání, které nazýváme civilizací. Ta hledí se ukojiti naездеjším světě a probádává, prorývá a propátrává tento svět extensivně i intensivně. V celku probíhá jako boj proti času, prostoru a tření. Jestliže odvoláváme se ve dvacátém století s povznešeným úsměvem na svoje vzdělání, jest tím míněno toto civilisační vzdělání, které spočívá v rozvinuté, zdokonalené a vyspělé technice a klamně předvádí stálý pokrok.

Mezi kulturou a civilizací musí býti stálý boj. Kultura jest něčím velmi něžným, křehkým. Civilizace může nabýti formy trvalosti. Jakmile u nějakého národa vzniklo tolik civilizačních zárodků, že nabyly převahy, musí kultura ustoupiti. Jelikož všeobecnost nikdy se nemůže zcela od hrubé hmoty odpoutati, nemůže nikdy býti kultury dokonalého druhu, která by se blížila všeobecné svatosti; naproti tomu jest druh dokonalé civilizace zcela možný. Oba směry nemohou však nikdy současně panovati. Zárodky civilizace jest kultura stále ohrožována a jest jenom otázkou času, jak dlouho zůstane kulturní národ silný, aby se jim ubránil. Naproti tomu jest civilizace zárodky kultury ve svém trvání skoro neohrožena. U národa lze sledovati tento průběh: primitivnost, kultura, civilizace, konec. Jako služebnice nemůže civilizace býti kultuře ničím nápomocna, ani tehdy, když hledí potlačiti přirozené nepřátelství proti své vyšší vůdkyni. Již její přítomnost stačí učiniti jemnou hmotu hrubou a k prachu člověka připoutati. Skutečné spojení obou není podle velkého zákona pomíjejíc-

nosti možným a žije pouze v přání a tužbě nepolepšitelných blouzníků.

Pravé vzdělání vyžaduje bezesporně, aby vzdělávací proces odbyval se na vlastním „Já“; toho ovšem civilizací se nedocílí, nýbrž naopak taková činnost jí se znesnadňuje, ba za stých okolností dokonce znemožňuje. Vzdělání jako civilisace jest všeobecnou hodnotou, která jest společná celému lidstvu, z níž celé lidstvo tráví, podobně jako lidé, kteří ze společné mísy potravu pojídají. Vzdělání jako kultura však jest hodnotou individuální, která spočívá na vnitřním životě každého jedince. Civilisace jest směrem ven k světu; kultura směřuje do nitra vlastního „Já“ každého jedince. Civilisace směřuje k tomu co máme, na vědomostech, schopnostech, majetku materiálním. Kultura směřuje k tomu, co jsme, podle své podstaty. U civilisace jest možno využitkování vymožeností jiných lidí, právě tak jako možno se spoluohřátí u ohně, který jinými byl zažehnut. U kultury má se věc jako s výživou, jako při potravě; jísti může pouze každý pro sebe. Hodnoty kulturní nemohou býti brány z celkovosti, nýbrž každý musí si jich získati sám pro sebe prací na sobě samém.

Člověk ve stavu kulturním jest civilisačně založen a jeho vzdělávací pud jest obrácen k světu; toho potřebuje člověk pro své vlastní udržení a uhájení existenční. Nikdo nebude přemýšleti sám o sobě, prve než přemýšlel o tom, jak si opatří potravu, vzdělá svoje pole, a ochrání se před zimou a divou zvěří. Když byly však opatřeny tyto přirozené potřeby, kterých žádá pud sebezachování, objeví se značný rozdíl mezi lidmi. Jedni budou se snažiti civilisační činností postupovati dosavadním směrem i nadále a ukájeti svoji vzdělávací potřebu na světě a jeho nekonečnostech v čase a prostoru, při čemž mohou býti ujištěni, že naleznou pro celý svůj život tolik zaměstnání, že nikdy nepřijdou do rozpaků, aby se sami se sebou zaměstnávali.

Jiní lidé však, jakmile nutné denní potřeby životní jsou opatřeny, vrátí se tam, kde jest těžiště každého jedince: k době samému; oni nastoupí směr reflexivní, s kterým jest shodné pravé vzdělání, kultura. Bez návratu k sobě samému jest pravá kultura nemožna, i kdyby vnější vzdělání bylo neví jak vysoké. Vzdělání jest formou snahy po zdokonalení; zdokonalení hledá civilisačně založený člověk ve světě, při čemž se vždy více sám od sebe vzdaluje. Kulturně založený člověk hledá zdokonalení sám v sobě.

Doba, ve kterém žijeme, jest nebývalou mírou druhu civilisačního. Její těžiště leží převážně v oblasti majetkové. Moderní člověk má mnoho, mnoho vědění, možností a prostředků, jest však bohužel příliš málo. Tím jest nad moderním vzděláním vyřčen rozsudek: „poznáte ho podle

plodů jeho.“ Nejvyšším plodem pravého vzdělání jest snášenlivost, tolerance; vzniká pouze tehdy, dovede-li se člověk vmysliti na místo druhého. To jest možno pouze tam, člověk sám vůči sobě získal patřičnou míru duchovní pohyblivosti. Každý jest se svým vlastním „Já“ srostlý a tento stav musí býti uvolněn, má-li člověk k pravému vzdělání dospěti. To vyžaduje mnoho přemýšlení a práce na sobě samém. Nevzdělaný člověk bude měřiti sám sebe vždy jiným měřítkem nežli svého bližního, jelikož není sám vůči sobě dosti pohyblivým. Třeba mnoho přemýšleti, má-li býti přiznání cizímu „Já“ totéž právo na život, jako vlastnímu. Intolerance jest duchovní omezeností, nedostatkem vzdělání, i když jedná se jinak o hlavy nejučenější, nejchytřejší, nejschopnější. A jest těžko intoleranci poznati jako nedostatek vzdělání, jelikož člověk má ono veliké umění, ji zahaliti do pláštíku ideálů, by tyto ideály učiniti pohodlným prostředkem, aby beztravně před vlastním svědomím prováděna byla intolerance. To dává naší době charakter sentimentální bestiality, která při všem, co podniká, jedním okem k nebi pošilhává a která jest proto odpornější, nežli každá jiná otevřená krutost. Po světové válce můžeme míti onu útěchu, že jsme konečně snad při výši civilisace a úpadku kultury onoho stavu, přes nějž v obou směrech nelze dále pokračovati.

Časy vysoké civilisace jsou vždy časem úpadku kultury. Zdá se, že jdeme vstříc době světové civilisace, která lidské kultuře ponechává ty nejsmutnější vyhlídky. Na tom nemění ničeho vysoký duchovní výkvět dneška, neboť i vědy přináležejí k velké oblasti majetkové a jsou jako takové pouze zjemnělou formou civilisace. Bylo by velkým omylem chtíti podle nich posuzovati výši kulturní.

Čím více obrácen jest život lidský k vnějšku a čím rafinovanějším se stává, tím více jeví se v něm vyhráněna myšlenka sobecká; a to jest civilisace. Čím vnitřnějším, ušlechtlejším, jemnějším, oduševnělejším život ten, tím více blíží se nezištnosti, kteroužto mravnostní formu nazýváme kulturou. Civilisace jest ohromnou koncesí světu; jest gigantickým přístrojem, který chtěč vášní v každé formě rozpoutává, který tisíce a tisíce potřeb tvoří a prostředky k jejich ukojení, a který vše bezohledně udeptává, co staví se proti tomuto „Já“, „mé“, „mne“. Při tom zdobívá se ráda civilisace maskou kultury; mistrně dovede své hrůznosti odíti v libý pláštík, i náboženství umí učiniti služebným svým nekalým účelům.

Pravá kultura však jest toho vzdálena účel a cíl života shledávati v uspokojení smyslových požitků a vášní. Ona staví se jako ochranná hráz proti brutálnímu projevu pudu „Já“, ona zjemňuje, zušlechťuje a oduševňuje přirozené pudu, tvoří pravou mravnost a ukazuje člověku směr, kde jeho pravé blaho spočívá. A tak se stává, že národové, kteří byli ušet-

řeni „požehnání“ vysoké civilizace, mají obrovitou kulturu, opravdovou mravnost a srdce na pravém místě. Naše vyhlášená civilizace ukrývá přes nahromaděné poklady vědy s potížemi barbarství v ní uložené. Minulá válka světová ukazuje nejlépe správný obraz: slabá vrstva líčidla byla brzy setřena a stará bestie „člověk“, požirač všeho, jaký nebyl hrubší, krutější, krvelačnější, sprostší, chtivější ani za časů Babylonu, stál pojednou nah zde, a zůstává i nadále v odporné vzpomínce.

Vlastní a jedinou oblastí buddhismu jest kultura. Buddhismus jest myšlenkovým sebeprožitím a výsledkem vnitřní duchovní práce na sobě samém. Jednostranný civilizační vývojový pochod lidstva učinil nás všechny nesamostatnými, prakticky i myšlenkově. Mezi civilizovanými lidmi není nikoho, kdo by se mohl přímo z ruky matky přírody živiti a není nikoho, kdo by se duchovně mohl samostatně sytiti. Každý z nás zpracovává ve formě pojmů duchovní potravu, která byla jiným připravena. Jako náš vnější život běží po vyjetých kolejích, tak i duchovní život sune se po kolejích konvencionálních pojmů. Všichni putujeme předepsanou cestou k přesně určenému konečnému cíli. Samostatnost stala se větší odvahou, než ponoření se do hlubokosti moře, nebo vystoupení do závratných výšek oblohy. Této odvahy však vyžaduje buddhismus a jest proto velmi náročný. A poněvadž není v povaze každého člověka, aby právo k této náročnosti buddhismu přiznal, ba poněvadž mnohý člověk se zalekne a rozhořčí nad požadavkem přijmout nejvyšší nmoudrost ne od božského zjevení, anebo od všeobecných lidských idealismů, nýbrž z vlastního myšlení, proto třeba předem dáti čtenářům pokyny, z nichž mohou usouditi, co se jim nabízí, a čeho se od nich požaduje. Jsou lidé, kteří jako velké vody bojí se bezohledné skutečnosti, která by do oplacené zahrádky jejich světového názoru se vedrala a její mile pěstované záhonky a cestičky rozervala. Podobní lidé buďtež zde varováni! Jim buddhismus přinese pouze nespokojenost a nedá užítku. Buddhismus obrací se k lidem hledajícím, jejichž nitro jest zkyprěno, k přeorientování připraveno.

Sandako

Z „*madždžhima-nikayo*“.

Tak jsem slyšel: Jednou dlel Buddha v Kosambi, v nadační zahradě. V ten čas zdržoval se poutník Sandako ve velké Fíkové Jeskyni ve společnosti mnoha jiných poutníků. A když ctihodný Ananda z Buddhových

učenníků skončil k večeru klidné svoje rozjímání, obrátil se k ostatním mnichům a pravil: „Pojďte, bratři, odeběřeme se k Fíkové Jeskyni.“ – „Rádi, bratře,“ odpověděli mnichové, souhlasíce s ctihodným Anandou.

Poutník Sandako seděl ve velkém kruhu jiných poutníků v živém rozhovoru; působili hlasitý hluk, velký křik, a bavili se o různých obyčejných věcech, jako o králích a loupežnících, o knížatech a vojácích, o válce a boji, o jídle a pití, o šatu a loži, o květinách a vůních, o příbuzných a přátelích, o povozech a cestách, o vesnicích a hradech, o městech a zemích, o ženách a vínu, o silnicích a tvrzích, o národopisu a námořních událostech, o tom a onom, a podobně více.

A tu poutník Sandako spatřil ctihodného Anandu z dálky přicházeti, a napomenul takto kolem sedící poutníky k tichu: „Nehlučte tolik, milí, nemluvte tak hlasitě! Zde přichází učenník askety Gotama, bhikkhu Ananda! Z učenníků samana Gotamy, kteří se nyní zde v Kosambi zdržují, jest tento Ananda také jedním. Oni nemilují hlasitého hřmotu, ticho jest jim milé, klid vychvalují; snad ho pohled na tiché shromáždění pohne k tomu, aby sem svoje kroky obrátil.“

Na ta slova umkli poutníci, a když ctihodný Ananda přišel blíže k poutníku Sandakovi, byl jím takto osloven: „Nechť přistoupí bhikkhu Ananda, pozdraven budiž bhikkhu Ananda! Po dlouhou dobu nechal mne bhikkhu Ananda doufati, že mne zde jednou navštíví. Nechť se bhikkhu Ananda posadí, místo jest připraveno!“ –

I posadil se ctihodný Ananda na nabídnuté místo; Sandako však přijal jedno z nižších sedadel a posadil se stranou. K němu pak obrátil se ctihodný Ananda těmito slovy: „K jakému rozhovoru, Sandako, jste se sešli, a který rozhovor byl mým příchodem přerušen?“ –

„Pokud se týče toho rozhovoru, tu by bhikkhu Anandovi sotva něco ušlo, kdyby o něm i později se dozvěděl. Dobře by bylo, kdyby bhikkhu Ananda chtěl prosloviti řeč o učení svého mistra.“ –

„Budiž, Sandako, tož slyš a pozor měj na moji řeč! Buddhou byly ukázány čtyři druhy nesprávné askese a čtyři druhy neobčerstvující askese, kterých rozumějící muž zajisté nebude prováděti, provádí-li však, nedosáhne pravého a spásného cíle.

Tu zastává, Sandako, jistý mistr tento náhled, tento názor: Dávání almužny, odříkání, to vše jest marnivým; není símě ani žně dobrých a zlých činů; tento a onen svět jsou prázdná slova; otec, matka a duchvní zrození jsou dutá označení; svět nemá asketů a kněží, kteří jsou dokonalí, kteří chápou smysl tohoto a onoho světa, je mohou názorně si představití a vyložiti. Ze čtyř hlavních látek povstal člověk; když zemře, tu přejde zemité v zem, do země; přejde vodnaté ve vodu, do vody;

přejde ohnivě v oheň, do ohně; přejde vzdušné ve vzduch, do vzduchu, ven do prostoru putují smysly. Za márami kráčí po pěti lidé s mrtvým; až k spálení předzpěvují průpovědi; pak bělí kosti, oběti se zapálí a dary almužnou rozdávají. Nesmysl, lež, praví ti, kteří tvrdí, že něco jest; nechť jsou to bláhovci nebo mudrci, při zániku těla, po smrti, se rozpadnou, zaniknou, není jich více. –

Tu rozmýšlí se, Sandako, rozumný muž takto: Tento milý mistr zastává tento náhled, tento názor. Je-li pravdou, co tvrdí, tu působil jsem zde, aniž jsem působil, splnil jsem zde, aniž jsem splnil. Oba jsme zde tudíž bez rozdílu stejní, ačkoliv netvrdím, že po zániku těla, po smrti, se rozpadneme, zanikneme, nebude nás více. Přílišností jest tudíž od tohoto milého mistra, že nah obchází, vlasy si stříhá, na patách sedí, chlupy a vousy si vytrhává, když já, který žiji v domě plném dítek, v hedvábí se odívám, šperků a voňavých mastí užívám, ve zlatě a stříbře potěšení nalézám budoucně zcela týž osud budu míti, jako on. Co mne učí, co mi ukazuje, abych vedl u něho život askety? – A tu pozoruje tento muž: Nepravá askese jest to, a odvrátí se od ní neuspokojen.

A to bylo, Sandako, Buddhou označeno jako prvý druh nesprávné askese, jaké zajisté rozumný muž nebude vykonávati, vykonává-li však, nedosáhne pravého, spásného cíle.

A tu opět zastává, Sandako, jiný mistr tento náhled, tento názor: Kdo něco koná, neb dá něco konati, kdo ničí a dá ničiti, kdo trýzní a dá trýzniti, kdo starost a trápení působí, kdo bije a dá bítí, kdo živoucí hubí, nedané bere, do domu se vloupá, cizí majetek loupeží, manželky svádí, lže, klame, ba ať čehokoliv se dopustí, nemá prazádné viny, nepůsobí bezpráví. A i kdyby s nabroušeným mečem válečníka vše živoucí na tét zemi na kaši rozsekal, nemá žádné viny, nepůsobí bezpráví. A kdyby i táhl podél jižního břehu řeky Gangy, niče a vraždě, kdyby boural a dal bořiti, trýznil a dal trýzniti, tu přece nemá viny, nepůsobí bezpráví. A kdyby i táhl podél severního břehu Gangy, dáváje a věnuje, kdyby rozdával almužnu a dával rozdíleti, tu přece nemá žádné zásluhy, neučinil ničeho dobrého. Mírností, něhou, odříkáním, pravdivostí, nedosáhne se žádné zásluhy, nezpůsobí se žádného dobra. –

Tu rozmýšlí se, Sandako, rozumný muž takto: Tento milý mistr zastává tento náhled, tento názor. Je-li pravdou, co tvrdí, tu působil jsem zde, aniž jsem působil, splnil jsem zde, aniž jsem splnil. Oba jsme zde tudíž bez rozdílu stejní, ačkoliv netvrdím, že po zániku těla, po smrti, se rozpadneme, zanikneme, nebude nás více. Přílišností jest tudíž od tohoto milého mistra, že nah obchází, vlasy si stříhá, na patách sedí, chlupy a vousy si vytrhává, když já, který žiji v domě plném dítek, v hedvábí se

odívám, šperků a voňavých masťů užívám, ve zlatě a stříbře potěšení nalézám budoucně zcela týž osud budu míti, jako on. Co mne učí, co mi ukazuje, abych vedl u něho život askety? – A tu pozoruje tento muž: Nepravá askese jest to, a odvrátí se od ní neuspokojen.

A to bylo, Sandako, Buddhou označeno jako druhý druh nesprávné askese, jaké zajisté rozumný muž nebude vykonávati, vykonává-li však, nedosáhne pravého, spásného cíle.

A tu opět zastává, Sandako, jiný mistr tento náhled, tento názor: Není příčiny, není důvodu pro skaženost bytostí; bez příčiny, bez důvodu jsou bytosti zkaženy. Není příčiny, není důvodu pro očistu bytostí; bez příčiny, bez důvodu jsou bytosti očištěny. Není moci, není síly, není vlastní odvahy a statečnosti. Všechny bytosti, vše živoucí, stavší se, jest bez vůle, bez moci, bez síly; z nutnosti povstanou a vyvíjejí se k dospělosti a pociťují podle šesti druhů bytí blaho a strast. –

Tu rozmýšlí se, Sandako, rozumný muž takto: : Tento milý mistr zastává tento náhled, tento názor. Je-li pravdou, co tvrdí, tu působil jsem zde, aniž jsem působil, splnil jsem zde, aniž jsem splnil. Oba jsme zde tudíž bez rozdílu stejní, ačkoliv netvrdím, že po zániku těla, po smrti, se rozpadneme, zanikneme, nebude nás více. Přílišností jest tudíž od tohoto milého mistra, že nah obchází, vlasy si stříhá, na patách sedí, chlupy a vousy si vytrhává, když já, který žiji v domě plném dítek, v hedvábí se odívám, šperků a voňavých masťů užívám, ve zlatě a stříbře potěšení nalézám budoucně zcela týž osud budu míti, jako on. Co mne učí, co mi ukazuje, abych vedl u něho život askety? – A tu pozoruje tento muž: Nepravá askese jest to, a odvrátí se od ní neuspokojen.

A to bylo, Sandako, Buddhou označeno jako třetí druh nesprávné askese, jaké zajisté rozumný muž nebude vykonávati, vykonává-li však, nedosáhne pravého, spásného cíle.

A tu opět zastává, Sandako, jiný mistr tento náhled, tento názor: Jest sedm elementů pralátky, nestvořených, strnulých, neformovaných, pevně založených. Jsou nepohnutelné, neměnitelné, na sebe nepůsobivé, nemohou si vzájemně ani blaho, ani strast působiti. Jsou to: země, voda, oheň, vzduch, blaho, strast, a za sedmé život. Zde není nikoho, kdo vraždí, nebo vražditi dává, nikoho, kdo slyší, nebo slyšeti dává, nikoho, kdo ví, nebo věděti dává. A jest čtrnáctkrát sto tisíc, a šedesátkrát sto, a šestkrát sto různých lůn vzniku; a jest činů pětkrát sto, a pět, a tři, a jeden čina, a půl činu; a jest šedesát dvě stezek a šedesátka mezivět světa; a jest šest druhů bytí. Čtyryaosmdesátkrát stotisíc velkých světových věků musí bláhoví i moudří proputovati, nežli konec učiní strasti. Tu nelze říci: Takovými cvičeními, nebo sliby, askesí, nebo odříkáním, chci

přivésti nezralé dílo k zralosti, nebo uzralé dílo zničit. Podle míry jsou vyměřene blaho a strast. Svět změny má určité hranice; ty nelze zvětšovati, ani zmenšovati, nadmouti a ni splasknouti. Právě tak jako klubko nití nelze přitáhnouti, nýbrž třeba odvinouti, právě tak musí bláhovci i moudří svět proputovati, až strasti konec učiní. –

Tu rozmýšlí se, Sandako, rozumný muž takto: : Tento milý mistr zastává tento náhled, tento názor. Je-li pravdou, co tvrdí, tu působil jsem zde, aniž jsem působil, splnil jsem zde, aniž jsem splnil. Oba jsme zde tudíž bez rozdílu stejní, ačkoliv netvrdím, že po zániku těla, po smrti, se rozpadneme, zanikneme, nebude nás více. Přílišností jest tudíž od tohoto milého mistra, že nah obchází, vlasy si stříhá, na patách sedí, chlupy a vousy si vytrhává, když já, který žiji v domě plném dítek, v hedvábí se odívám, šperků a voňavých masťů užívám, ve zlatě a stříbře potěšení nalézám budoucně zcela týž osud budu míti, jako on. Co mne učí, co mi ukazuje, abych vedl u něho život askety? – A tu pozoruje tento muž: Nepravá askese jest to, a odvrátí se od ní neuspokojen.

A to bylo, Sandako, Buddhou označeno jako čtvrtý druh nesprávné askese, jaké zajisté rozumný muž nebude vykonávati, vykonává-li však, nedosáhne pravého, spásného cíle.

„Skvělé jest, Anand, neobyčejné, jak Buddhou označeny byly čtyry druhy nepravé askese, jaké zajisté rozumný muž nebude vykonávati, vykonává-li však, nedosáhne pravého a spásného cíle. Jak jsou však, Anando, utvořeny ony čtyry druhy askese, které byly Buddhou označeny jako askese neobčerstvující, jaké zajisté rozumný muž nebude vykonávati, vykonává-li však, nedosáhne pravého a spásného cíle,“ –

„Tu jest, Sandako, jistý mistr: ten ví vše, rozumí všemu, hlásá o sobě neomezenou jasnost vědění: Necht' jdu nebo stojím, spím nebo bdím, vždy mám úplnou jasnost vědění. – Avšak tento mistr navštíví dům, když nikdo doma není, pročež nedostane žádné almužny; nebo pes ho kousne; nebo se setká se zuřícím slonem; nebo se žene proti němu splašený kůň; nebo se naň vyřítí vzteklý býk; nebo se ptá ženy nebo muže na jméno a stav jejich, na jméno vesnice, města a na cestu tam vedoucí. A když proto někdo naň doléhá: Co jest to, jak jest to možno? odpovídá: Měl jsem vstoupiti do neobydleného domu, proto jsem do něho vstoupil; neměl jsem obdržeti žádné almužny, proto jsem žádné neobdržel; měl jsem býti kousnut psem, proto jsem jím byl kousnut; měl jsem se setkat se zuřícím slonem, proto jsem se s ním setkal; měl se proti mně hnáti splašený kůň, proto se proti mně hnal splašený kůň; měl se na mne vyřítiti vzteklý býk, proto se na mne vyřítit vzteklý býk; měl jsem se ptáti ženy a muže na stav a jméno jejich, proto jsem se ptal na jejich stav a jméno;

měl jsem se ptáti na jméno vesnice, města a na cestu tam vedoucí, proto jsem se tak ptal. –

Tu rozmýšlí se, Sandako, rozumný muž takto: Tento milý mistr ví vše, rozumí všemu, hlásá o sobě neomezenou jasnost vědění: nechť jdu nebo stojím, spím nebo bdím, vždy mám úplnou jasnost vědění. – Avšak toto se mu přihodí, takovou řeč on na to vede. – I vidí: Jest to neobčerstvující askese, a odvrátí se od ní neuspokojen.

To však, Sandako, bylo Buddhou ukázáno jako první druh neobčerstvující askese, jaké rozumný muž zajisté konati nebude, koná-li však, nedosáhne pravého a spásného cíle.

A tu opět, Sandako, jest jistý mistr; ten ví podle slyšeného, z doslechu tvrdí, že dospěl k pravdě; podle podání takového, na pouhou víru a důvěru, jako koš z ruky do ruky se podává, předává dále svoje učení. Takový mistr však, Sandako, vzpomíná si dobře, a vzpomíná si špatně, podává zprávu tak i onak.

Tu rozmýšlí se, Sandako, rozumný muž takto: Tento milý mistr, ten ví vše podle slyšeného, z doslechu tvrdí, že dospěl k pravdě; podle podání takového, na pouhou víru a důvěru, jako koš z ruky do ruky se podává, předává dále svoje učení. Takový mistr vzpomíná si dobře a vzpomíná si špatně, podává zprávu tak i onak. – I vidí: Jest to neobčerstvující askese, a odvrátí se od ní neuspokojen.

To však, Sandako, bylo Buddhou ukázáno jako druhý druh neobčerstvující askese, jaké rozumný muž zajisté konati nebude, koná-li však, nedosáhne pravého a spásného cíle. –

A tu jest opět, Sandako, jistý mistr, který jest hloubačem a badatelem; přednáší hloubáním získané učení, které si sám sestavil a vymyslíl. Takový však mistr, Sandako, který jest hloubkem a badatelem, hloubá dobře a hloubá špatně, dává zprávu tak i onak.

Tu rozmýšlí se, Sandako, rozumný muž takto: Tento milý mistr jest hloubačem a badatelem; přednáší hloubáním získané učení, které si sám sestavil a vymyslíl. Takový však hloubač a badatel, hloubá dobře a hloubá špatně, dává zprávu tak i onak. – I vidí: Jest to neobčerstvující askese, a odvrátí se od ní neuspokojen.

To však, Sandako, bylo Buddhou ukázáno jako třetí druh neobčerstvující askese, jaké rozumný muž zajisté konati nebude, koná-li však, nedosáhne pravého a spásného cíle. –

A tu opět, Sandako, jest jiný mistr: ten jest zbedněn a pomaten; ze zbedněnosti a pomatenosti pronáší, byv dotázán, o tom neb onom zmatená a spletená slova: Podobné se mi nehodí, a také takto se mi to nehodí, a také jinak se mi to nehodí. –

Tu rozmýšlí se, Sandako, rozumný muž takto: Tento milý mistr jest zabeđen a pomaten; ze zabeđenosti a pomatenosti pronáší, byv dotázán o tom neb onom zmatená a spletená slova: Podobné se mi nehodí, a také takto se mi to nehodí, a také jinak se mi to nehodí. – I vidí: Jest to neobčerstvující askese, a odvrátí se od ní neuspokojen.

To však, Sandako, bylo Buddhou ukázáno jako čtvrtý druh neobčerstvující askese, jaké rozumný muž zajisté konati nebude, koná-li však, nedosáhne pravého a spásného cíle. –

„Skvělé jest, Anando, neobyčejné, jak Buddhou označeny byly čtyry druhy neobšťastňující askese, jaké rozumný muž zajisté nebude vykonávati, vykonává-li však, nedosáhne pravého a spásného cíle. Co však, Anando, oznamuje a označuje pravého mistra, u něhož může rozumný muž askesi prováděti, a provádí-li, dosáhne pravého a spásného cíle?“ – A tu i na tuto otázku dal ctihodný Ananda náležitou odpověď.

Předbuddhistické světové nazírání a buddhistická kosmosophie

Ze všech mocností, které kdy měli vliv na osud lidstva, byl zajisté projev duchovní, který nazýváme náboženstvím, mocností nejvýznamnější a nejvlivnější. I všechna sociální zařízení, třeba jenom někde v pozadí, jeví stopy této zvláštní moci, a mnohý popud k lidské soudružnosti a spolčování vyvěrá zajisté nemalou měrou z tohoto mocného pramene. V mnoha případech osvědčila se náboženská pojitka silnějšími, nežli společenství rasové, národní, ba příbuzenské.

Náboženství jest vědomí závislosti člověka na něčem, co jest mimo dosah a mimo přirozenou koncepci lidských smyslů a mimo obvod životní aktivity lidské, a na co z příčin obavy plynoucí z imperativu sebezáchovy člověk snažil se nejrozmanitěji působiti. Zdroje náboženského cítění záleží v naturalistickém a biogenetickém animismu, tabuismu, totemismu a fetišismu. Manismus a vampyrismus jsou jen formy biogenetické animismu. Jest zajímavo, že, ačkoliv všude v Indii setkáváme se s doklady náboženského uctívání předků (manism), přece podle mínění některých učených exegetů stopy v Rigvéda-Samhita, nejstarším prameni, pokud ještě zbývají, mají býti uctíváním přírody. Lidský duch byl tím zaměstnán, aby vrhl pohled svůj jaksí za kulisy přírodního dění; rozednívání, sklon večera, vichřice, blesk a bouře, jakož i jiné obrovité projevy sil přírodních zaměstnávaly ducha lidského, který se snažil zjevy ty pochopiti. V snaze té propůjčoval člověk jevům osobní vlastnosti, obdařil je tělem a duší.

Animistický zárodek všech náboženství spočívá ve snaze přestoupiti hranice lidských smyslů. Buď pátrá člověk po duchu předků, po duchu zemřelého, t. j. hledí proniknouti, prohlédnouti, co se stane po zničení těla v smrti; chce pochopiti obdivuhodné síly, které za těmito jevy přírody se skrývají.

Jest jisto, že při tom člověk hledí přestoupiti hranice svých smyslů, které mu nestačí k vysvětlení tíživých úvah. Po nejrůznějším pátrání obrátilo se hledání do lidského nitra, bylo počato se zkoumáním různých stavů ducha a objeveny vyšší stavy, nežli jest stav bdění a snu. Okolnost tu nalézáme ve všech náboženských systémech, a označuje se takový stav buď jako extase nebo inspirace. Zakladatelé a proroci všech organisovaných náboženství tvrdí, že prožily stavy ducha, které nebyly ani bděním, ani spánkem. Všemi náboženstvími bylo zjištěno, že lidský duch v jistých okamžicích může překročiti nejen hranice smyslů, nýbrž i

schopnosti rozumové.

Jest velké a dobré znáti zákony, které hvězdy a planety ovládají, jest však nekonečně vyšší a lepší znáti zákony, které ovládají vášně, pocity a chtění člověka. Znalost tajemství subtilní činnosti nitra člověka přináleží značnou měrou do oblasti náboženství. Obyčejná lidská podstata chce znáti a viděti očividné skutečnosti; obyčejný člověk není schopen subtilnosti chápati. Masy lidu dovedou se obdivovati lvu, který stádo ovcí zadává, nemyslí však při tom ani na okamžik, že čin ten značí mimo triumf pro lva zároveň smrt pro ony ovce; obdivují se pouze vyjádření fyzické síly. Podobně rozumějí lidé pouze vnějším věcem a jim se obdivují. Avšak v každé společnosti lidské najde se několik jedinců, jichž radosti nejsou v oblasti smyslů, nýbrž mimo smysly, kteří své zraky obracejí někam, co leží mimo hmotu, a kteří zápolí, aby toho dosáhli. Mnozí lidé nacházejí svůj nejvyšší požitek v jídle; nemáme práva říci, že by tak neměli činiti. Jiní lidé nacházejí opět největšího potěšení v tom, baby měli určité předměty ve svém majetku; ani zde nesmíme říci, že by tak neměli činiti. Právě tak však nemají tito lidé práva výtky vůči těm, kdož nalézají své nejvyšší blaho v duchovní práci. Čím nižší jest určitá organisace, tím vyšší požitek smyslový; málo lidí může pojísti s takovou chutí, jako pes nebo vlk.

Náboženský ideál měl by zahrnovati v sobě vše veliké a dobré tohoto světa; vše, co v minulosti bylo dobrým, dlužno zachovati a současně nechati otevřena vrata pro vše dobré, co během doby k tomu přibude. Vše zahrnujícím mělo by býti náboženství, nepohlížeti s opovržením na jiné názory proto, že na př. speciální názory o bohu jsou různé. Představa osobního boha, neosobního boha, nekonečnosti, morálního zákona, ideálního člověka, všechny tyto představy měly by býti do náboženství zahrnuty. Náboženská síla rozšířena a očištěna bude pak zářiti všude v lidský život. Čeho jest třeba, jest bratrství mezi různými náboženskými systémy; pocitu soudržnosti, vycházejícího z obapolné úcty a hodnocení. K tomu účelu třeba ústupků, třeba i dalekosáhlých a bolestných, třeba snášenlivosti pro jeden a týž společný cíl.

Následující stať jest podávána s určitou rezervou a třeba si o ní učiniti patřičné mínění přečtením článku „O buddhistických spisích“. Pojetí této stati do knihy stalo se pouze proto, aby stručným vylíčením předbuddhistického světového nazírání byl podán krátký náčrtek a malá ukázka myšlenkové indické tvorby. Buddha by ovšem nedal souhlasu k podobné stati, která s jeho učením vykoupení nemá pra nic společného a zabíhá příliš do oblasti neplodné spekulace. To budiž zde řečeno k nezbytné orientaci a informaci čtenářově.

Na zakladatele náboženských systémů dívá se lidstvo ponejvíce jako na posly Bohem omilostněné, kteří náhle se vynoří z chaosu duchovního úpadku, aneb z všeobecné bídy a strasti, aby lidstvo současné i budoucí přivedli k novému zlatému období života. Každý z takových mužů jest zpravidla podáním opředen pestrým věncem legend. Jest však v první řadě synem své doby, jejíž touhy a hnutí se zrcadlí v budově jeho učení. A proto možno Buddhu, Krista apod., jakož i jejich spásná učení pouze pak pochopiti a správně ohodnotiti, vrhneme-li dříve svůj hled na duchovní proudy, které před nimi a během jejich života jejich okolí a je samy ovlažovaly.

V tomto článku budeme se obíratí indickou náboženskou filosofií předbuddhistickou, a sloužila k jeho sepsání jako podklad díla spisovatele A. Hillebratda a P. Jos. Abse: Sanatana-dharma. Doufám, že článek dá mnohému ze čtenářů popud k rozmachu ducha a rozjímání o věcech přírody s jiného stanoviska než všeobecně obvyklého, a odvrátí ho, byť i jen přechodně, od materialismu dneška k přemítání o vesmírovém dění.

Článek nepochází z obvyklé snahy, psáti o věci s hlediska historického a archeologického; podobná snaha zůstává obvykle indiferentní vůči pravdě samé a jejím cílem bývá obraz národopisný, filologický, neb podobný. Indické „dharma“ jest universální duchovní systém, který lidstvu vysvětluje pravý život, cíl a cestu k cíli vedoucí; proto pro nás jsou výzkumy dějepisu a archeologie pouze pomocné ceny. Indie také dějepis v pravém slova smyslu psáti nemohla a nechtěla, t. j. vypravování v chronologickém pořádku, rozdělené na zvláštní časové periody, na určitá velká jména a místa v úmyslu, aby oživena byla přítomnost a líčena minulost. Indická moudrost přesahovala vždy každou moudrost všech ostatních zemí a časů; obsahovala živou znalost minulosti, přítomnosti i budoucnosti. Pro její myslitele neměly podobné malichernosti pražádného významu, které sotva se udály, již byly zapomenuty a jinými událostmi do pozadí zatlačeny; nespočetné věky, nespočetná místa a nespočetní tvorové se zjevili a zašli, přijdou a půjdou. Správně patřící člověk vidí pouze pravdu, historie se vždy opakuje; ve hře změn světa a lidského života zůstává podstata stejnou, plevy se rozlétnou.

Brahmanismus, který dal Indii její duchovní vůdce a položil svou značnou vnitřní silou základ celému vývoji její kultury, zřídil obsáhlou stavbu sakrální techniky, která obepnula svými malými i velkými oběťmi a obětními slavnostmi celý indický život a provázela každého jednotlivce od narození až k smrti svými předpisy a obřady. I velké systémy pozdějšího času nezaprou svůj původ, neboť vztahují se často na Upanišády, a upravují si stará slova pro svá nová pojetí. Slyšíme máván křídel ducha

se snažícího vznést se nad svět a jeho omezenost v hymnách nejstarší sbírky písní, jejíž vznik možno položit do roku 1200 před naším letopočtem. Dočítáme se zde o původu světa a jeho stvořiteli, kteréžto otázky, ač nikdy nerozluštěny, přece vždy znovu jsou kladeny; setkáváme se zde s líčením stvoření světa jako oběti a s primitivní kosmogonií. Nalézáme i píseň, která sebetrýznění uvádí jako důvod stvoření, z něhož povstala po sobě pravda, noc a moře, ubohé to a zmatené pokusy ducha tápajícího za vysvětlením záhad, obsahující však přece zárodky k vyšším formám názoru, než jaké dávala služba ceremonielu. Slovo „askese“, neboli „tapas“ jest velikého významu pro indický duchovní život, neboť naznačuje jenom vnější tělesnou askesi, rozpálení a umrtvení těla různými cvičeními v mlčení a prodlévání v samotě, nýbrž i tím vyvolanou a zvýšenou sílu k eksttickému životu a visionárnímu patření. Soustředění a napnutí ducha, jak je zná pozdější doba a slovem „yoga“ označuje, má svůj počátek ve staré sbírce písní „Rigvéda“. Sem přináleží i obětní obřady s předpisem zadržetí dechu, mlčením a tajemnou atmosférou, která tvoří kouzlo a dodává člověku magické síly. V jedné z pozdějších Véd, t. zv. Atharvavéda, valí se proud filosofického myšlení již plným, širokým řečištěm. Nelze neuznati, že zde dosaženo, přes dětinské představy prozrazující neškolenost myšlení, vyšší fáse duchovního života; zde vynořují se již myšlenky Upanišád, do nichž tato perioda ústí.

Od těchto indických písní vede historická cesta k textům Brahmana, oněm objemným sbírkám značení a vykládání, rituálních činů, jimiž kněžští spisovatelé hleděli dodati odůvodnění ceremonielu. Upanišády, pokračování oněch duchovních proudů a hnutí, patří k nejznámějším a slavným dílům staroindické literatury. Byli to slavní mužové, kteří zde vystoupili jako učitelé. Vidíme knížata pořádati velké schůze slavných brahmanů, aby ve výměně myšlenek pojednali o otázkách, které tehdejším světem hýbaly. Upanišády nejsou tajným učením; bylyť při podobných příležitostech podrobeny úvahám a kritice. Nebyly pouze pravdou pro dav, neboť vyžadovaly pro porozumění zevrubného studia a předběžného vzdělání u učitele. Byly tudíž pouze širší masse nepřístupny, jako naše dnešní filosofie, kterou širší vrstvy lidu přes popularizační pokusy pro nedostatek času k studiu a bez předběžného vzdělání nemohou pochopiti. Upanišády jsou tudíž učením esoterickým. Jsou to ponejvíce starší lidé, kteří domov opouštějí, aby světa se odřekli, podle starého rozdělení života do čtyř „ašrama“, stupňů: mládí, studie, manželství, odřeknutí; lidé, kteří zřeli dítky svých dítek a nyní odcházejí, aby hledali míru srdce.

Po čase starších Upanišád následuje doba buddhismu; mezi obě